

HALLA KYRKA

-En presentation

Att som ”Norrlänning” komma till Gotland för tjänst som kyrkoherde var en mäktig upplevelse. Såsom kommande utifrån, antar jag att jag ser på alla dessa vackra medeltida kyrkor med delvis andra ögon än en person som bott här under hela sitt liv. Halla kyrka var en av de första jag besökte då jag kom hit i januari 2022. Jag förundrades över det vackert målade taket, som är unikt för Halla kyrka, och som jag nu lärt mig är från 1697. Och jag slås gång på gång av att även om många kyrkor här är snarlika varandra på utsidan, så har alla något som är unikt för just den kyrkan på insidan.

Jag önskar att alla kunde få se det jag ser, och att alla skulle förstå hur speciellt det är med all historia som man kanske blir hemmablind för. Här på Gotland känner man inte bara historiens vingslag – vi lever parallellt med den, historia och nutid finns sida vid sida och historien gör sig ständigt påmind. Det är viktigt att vi bevarar allt vi kan till eftervärlden. Men visst finns det svårigheter med det också – det begränsar oss. För våra kyrkor är inte museer – de är levande kyrkorum, som används, och det ställer också krav som ibland är svåra eller rentav omöjliga att möta upp. Kyrkorummet ska vara öppet och tillgängligt för alla – det är en bärande tanke – men ibland går det inte att kombinera tillgänglighet med bevarande, utan att behöva göra åverkan på byggnaden.

Halla kyrka är sedan 2006 en del av Vänge församling. Till Vänge församling hör socknarna Buttle, Guldrupe, Sjonhem, Viklau, Vänge samt Halla. Vänge församling är i sin tur en del av Romaklosters pastorat, som innefattar 23 socknar och är därmed Gotlands näst största pastorat.

Att det är stort till ytan innebär inte att hela styret är centraliserat till Roma. Tvärtom, skulle jag säga.

I Halla finns både sockenråd och församlingsråd, så flera personer har möjlighet att framföra synpunkter och önskemål som sedan kan tas upp i vårt kyrkoråd för beslut. Att det fungerar på det viset, innebär att det är enkelt för en ”vanlig församlingsbo” att göra sin röst hörd och i förlängningen påverka församlingen och dess verksamhet. Det innebär också att det är enklare att få ta del av information eftersom sockenråd och församlingsråd kan ses som kanaler åt andra hållet också.

Rune Olofsson, som varit och är en mycket uppskattad och omtyckt präst i Vänge församling, efterträds av Per Stumle i mitten av januari 2023. Så småningom kommer Per att flytta in i Vänge prästgård tillsammans med sin familj. En del har redan mött Per, kanske under hans 6 månader som pastorsadjunkt i Vänge församling. Kanske har du mött honom vid en sopplunch i Halla bygdegård, eller vid en gudstjänst av något slag?

Vi ser mycket fram emot att åter, under pompa och ståt, få öppna upp dörren till den vackra kyrkan i Halla, och fortsätta fira gudstjänster, att döpa, viga och begrava i den egna socknen. I Kyrkbladet som regelbundet kommer i din brevlåda kan du läsa mer om vad som är aktuellt i din socken och församling.

*Glada hälsningar från Victoria Svärd Wärme,
kyrkoherde i Romaklosters pastorat*

Om Halla socken

Halla är en liten men långsträckt socken belägen på mellersta Gotland, omgiven av socknarna Viklau, Sjonhem, Ganthem, Dalhem, Roma och Björke. Halla omfattar en yta om cirka 15 kvadratkilometer och i slutet av år 2021 bodde här 263 invånare. Invånarantalet har under de senaste åren varit ganska konstant, medelåldern något ökande.

Halla är en gammal kulturbygd, här är omgivningarna sedan lång tid formade av en lång rad jordbrukande generationer. Jordbruket har ännu idag stor betydelse för näringslivet i socknen som i övrigt saknar större arbetsplatser. Service finns i det närbelägna Roma samhälle med butiker, banker, bensinstationer, skola, ungdomsgård, fackhandel, restauranger, bibliotek, med mera.

Genom Halla socken löper två större vägar, dels vägen från Roma mot Ljugarn, dels själva sockenvägen från Högbro norr ut mot vägen mellan Dalhem och Ganthem, längs dessa finns huvuddelen av socknens bebyggelse. Under 1970- och 80-tal tillkom en del ny villabebyggelse. Även om det under senare år bara har byggts ett mindre antal nya hus i socknen, märks det att närheten till service i Roma och med Visby inom räckhåll för arbetspendling gör Halla socken intressant som bosättningsort för nya invånare som övertar befintliga hus eller bygger nya.

En viktig samlingspunkt i både Halla och för närliggande socknar är bygdegården på Broe. Bygdegården invigdes 1950 då en mangårdsbyggnad på ett tidigare lantbruk tack vare stora ideella insatser byggdes om till en samlingslokal. År 2007 fattades beslutet att slå ihop Halla Hembygdsförening och Broe Bygdegårdsförening till en ny förening Halla sockenför-

ening. Därefter inleddes ett omfattande upprustningsarbete av bygdegården som idag är en bra belägen och modern samlingslokal som används för många olika aktiviteter.

I Halla har människor bott sedan stenåldern. I socknen finns många fornlämningar. Känt är det stora Broa-gravfältet som sträckt sig söderut från kyrkan ner till Högbro, men som till stora delar är borta. År 1899 grävdes där ut en märklig grav för en man och en häst begravda tillsammans. Mannen utrustad med ett svärd och hästen med ett unikt betsel och huvudlag med 21 förgyllda ornamenterade beslag. Graven daterades till 800-talet. Kanske hade mannen hört hemma på Hallegårda, där lämningarna efter en fornborg och med vallgravar ännu kan skönjas i betesmarken. Ett annat fornfynd värt att nämna är fragmenten av en spiralvriden halsring av guld, daterad till romersk järnålder (tiden för Kristi födelse), funnen i en åker vid Dalbo år 1919. Vid vägkorsningen på Högbro finns ett av Nordens största gravklot med en omkrets av nära 5 meter.

År 1878 öppnades den första järnvägen för allmän trafik på Gotland. Roma var en järnvägsknut då en stor del av transporterna på järnvägen var sockerbeter till Roma sockerbruk. Två av sträckningarna från Roma gick genom Halla socken. Den södra sträckningen mot Hemse och den norra mot Slite.

Idag passerar museijärnvägen från Hesselby station i Dalhem till Roma socken och stationen vid Tule. Järnvägssträckningen och omkringliggande skogsområden fungerar också som ströv- och motionsområden för många. I Halla finns mest bofasta invånare, de få hus som används som fritidshus hör inte sällan till utflyttade sockenbor som fortsätter att vara engagerade i sin hembygd.

Kjell Norman och Helena Andersson, Halla sockenförening

Halla kyrka

Halla kyrka har en karakteristisk profil genom sitt höga och korta kor vid sidan av tornets spetsiga tornspira som har en elegant resning med lätt inåtsvängd bas. Tornhuvens grundform är medeltida, men det gracila tillkom vid en restaurering på 1800-talet och visar på den tidens sinne för väl avvägda proportioner. Det korta koret visar hur kyrkan – likt många andra på ön – genomgick en ombyggnad omkring år 1300 men som avstannat i en paus mellan två byggnadsetapper. Även invändigt framträder skillnaden, men då genom att koret genom sin större höjd och rymd på ett logiskt sätt markerar korets och altarets betydelse.

Kyrkorummet har en speciell karaktär. Altarväggens ståtliga fönster med sitt höggotiska masverk reser sig bakom det senmedeltida krucifixet. Trots skillnader i stil och tid möter de på ett givande sätt ett långhus med rikt målat innertak från 1697, passande i ett slottsgemak, vars barockkaraktär återspeglar den altartavla och predikstol som

*Interiör mot öster före restaureringen.
Foto JL 2020.*

skänktes till kyrkan vid samma tid. Interiörens färgsättning binder ihop rummet genom de ljusa röda och grå nyanser som återkommer inte bara i kalkmålningarna. Till kyrkans klenoder hör även en dopfont från tidig medeltid, som utgör ett av de mer ofta framlyfta exemplen på den säregna stensemälaren "Hegvald", samt målade dörrar till ett sakramentsskåp från 1300-talet och en officersvärja med ringkrage, en gång burna i Karl XII:s krig.

Kyrkans äldsta delar, byggda omkring 1200, utgörs av tornet och långhuset, fram till den punkt där nära koret där det blir bredare. Öster därom fanns ett litet kor, sannolikt med halvrund absid. Om den i sin tur kan ha föregåtts av en kyrka i trä vet man ingenting. Generellt brukar det antas att socknarnas första kyrkor varit träbyggnader, kanske tänkta som provisorier, men antalet kyrkor där man hittat

rester av dessa är relativt få. Det som finns kvar av den äldre kyrkan, främst då tornet, visar i sin arkitektur en hög ambition som talar för att den inte byggdes i en socken där det gällde att snabbt få en kyrka byggd,

Långhusets innertak med målning från 1697, sett mot öster före restaureringen. Foto JL 2020.

utan att det redan fanns en byggnad där gudstjänster kunde frivas. Att flera gravar från vikingatid och tidig medeltid hittats vid kyrkan kan också tala för det.

Den äldsta kyrkans arkitektur framgår bäst av tornet, medan långhusets murar förändrats genom upptagna fönster, förstorad portal och överputsning. Tornet reser sig obrutet från sockeln och uppåt, utan avsats eller indrag. Murverket består av väl huggna kalkstenar och de få öppningarna är utplacerade på jämnt avstånd. Gluggarna mitt på tornet med sina bågar och kolonnetter vore lämpade för ett finare gemak, men var kanske mest tänkta att ses utifrån. Våningen kunde inte, som nu, nås via en trappa i tornet. Fram till 1860-talet var den enda vägen upp till vind och torn genom

den lilla luckan i långhustaketets snett ovanför långhusportalen. Tornets fint utförda romanska arkitektur kan säkerligen förklaras genom närheten till Roma kloster och den kunskap i byggnadskonst som klosterruinerna ännu uppvisar.

Omkring sekelskiftet 1300 framstod kyrkan som otillräcklig. Kyrkor i grannskapet, som Dalhem,

*Tornet från sydväst.
Foto JL 2020.*

Sjonhem, Hörsne och Roma visade på den rikedom och de möjligheter som gavs med ett stort kyrkorum. Förutom mer utrymme fanns det mer ytor för konst och de höga valven i sten gav helt andra akustiska möjligheter för kyrkomusiken. Det gamla koret revs och i dess ställe byggdes ett nytt, gotiskt kor. Det var både

högre, längre och bredare, försett med ett stort fönster i öster, prytt av glasmålningar varav rester ännu finns kvar uppe i masverket. Koret byggdes ett stycke öster om det gamla långhuset för att ge plats åt ett större och längre långhus mellan det nya koret och det äldre tornet. Mellanrummet fylldes provisoriskt ut med enkelt resta murar som dock restes längre ut än resten av långhuset. Skälet var sannolikt att dels vinna lite yta, dels skapa en naturlig stödmur till koret och kunna låta den nya triumfbågen öppna sig i sin fulla bredd. Långhustaket skar dock av bågens krön. Så var vanligt i de kyrkor på Gotland som förstörades på samma sätt som här och har "rättats till" vid åtskilliga restaureringar under 1900-talet att Halla är ett av de få exempel som kan visa upp den ursprungliga formen.

Långhusets förlängning och korportalen.
Foto JL 2020.

Den aldrig färdigbyggda kyrkan

Att utvidga en kyrka österifrån med ett nytt kor invid ett äldre långhus ingick i det normalschema som präglade hur de gotländska kyrkorna utvidgades i etapper under 1200- och 1300-talet. Tanken var att sedan fortsätta med ett nytt, större och högre långhus, samt avsluta med att antingen bygga på det äldre tornet med några våningar och en hög spira eller också efter ett tag riva det och bygga ett nytt. Förändringar i handeln under 1300-talet och den stora pesten vid 1300-talets mitt kom dock att avbryta många sådana projekt. Samtidigt går det att se att en del sådana utvidgningsprojekt redan tidigare tycks ha lagts på väntan. Kommande byggetapp med långhuset var än mer kostsamt än koret. När det mest angelägna, att förse kyrkan med ett kor som medgav en rikare liturgi och utsmyckning i koret, var genomfört kanske längtan efter förnyelse inte var lika stark. Att kyrkan också fungerat väl som gudstjänstrum i sitt ”provisorium” har kunnat visas genom sjuhundra års fortsatt användning. Även om många säkert i äldre tider hade haft mer plats fanns det ändå utrymme att tidigt bygga en trävägg i tornbågen och inreda ringkammaren till magasin.

Under medeltidens senare del skedde inga större förändringar i själva byggnaden. Det var också en ekonomisk nedgångsperiod generellt för Gotland så det var inte unikt. Däremot försågs koret med högresta kalkmålningar under 1400- och 1500-talet på sidomurarna. Bland motiven märks S:t Kristoffer, Kristusbäraren, ett omtyckt helgon under senmedeltiden. De målades i så stort format på kyrkornas murar att det nästan förefaller ha varit en tävling om att ha kyrkan med den största! När Kristoffer burit

Jesusbarnet och frågar varför han blir allt tyngre under färden blir svaret att det är människornas synder som vilar på Jesu axlar och som nu även Kristoffer bär. Kanske åskådliggjorde den stora kroppen vilken styrka som krävdes. Mitt emot visas relationen mellan gott och ont på annat sätt, i S:t Görans kamp mot draken.

Predikstol, skänkt av Henrik och Inger Schmidt 1697. Ljudtaket ombyggt 1747 av Johan Hernell. Foto JL 2020.

Den kommande perioden utgjorde dock en än svårare tid. Reformationstidens motsättningar och kyrkliga indragningar drog undan förutsättningarna för både kyrkolivet och kyrkornas underhåll. En utredning för drottning Kristina när Gotland just blivit svenskt fann att kyrkorna vid 1600-talets mitt var i mycket dåligt skick och föreslog omfattande indragningar och sockensammanslagningar. Om det finns något sammanhang är svårt att säga, men under 1600-talets slut sker en omfattande upprustning av nästan alla sockenkyrkor. De försågs med nya altarpussatser, predikstolar och bänkinredningar, vanligen skänkta av donatorer utan att tynga kyrkans kassa, försedda med årtal och gåvogivarnas namn. Så skedde även i Halla, där vice borgmästaren i Visby Henrik Schmidt och hans hustru

Inger, född Gardea, skänkte predikstol, altartavla och dopfat, alla centrala för gudstjänstens firande.

Takmålningen

Mest anslående från denna tid är den stora takmålningen över långhuset, utförd på det plana träinnertaket år 1697, donerad av Inger Schmidt som änka. Taket har en motsvarighet i Follingbo, men de särskiljer sig genom sin rika bemålning, utförda av en driven målare, troligen Abraham Beck, och besläktade med de rikt målade innertak som förekommer i en del slottsmiljöer och kyrkors innertak, särskilt i Västsverige. Till skillnad från en del andra kyrkors målade innertak är det inte bara dekorativt, försett med livfullt slingrande akantusrankor, utan målar illusoriskt upp ett profilerat stucktak som öppnar sig i mitten med en himmelsutsikt, gestaltande Adam och Eva, människorna, inför Yttersta domen. Man har någon gång sett det motiverat att komplettera bilderna med förklarande texter, kanske för att dämpa det skrämmande och lyfta fram det trösterika: ”Alla era synder kastar jag bakom min rygg” säger Jesus. I det hotande gapet är skrivet ”Du helvete, var är din seger”.

Restaureringar sedan 1800-talets mitt

Kyrkan torde ha varit mörk. Ett igensatt litet fönster är markerat i långhusets södra mur, vilket kompletterades av en liten rektangulär glugg som gav ljus i predikstolen. Under 1860-talet skedde en radikal förnyelse genom två nya fönster i långhuset. De togs upp både i söder och norr och gjordes i princip så höga som kyrkorummet medgav. Några

år senare, 1876, följde en inre restaurering. Ett foto, taget precis före, visar den karaktärsfulla 1600-talsbänkinredning som revs ut, men å andra sidan framgår stora sättningar i golvet och att bänkarna lutade åt olika håll, så att många dörrar inte längre gick att stänga. Nya bänkar tillkom, i princip de nuvarande. Tacksamt nog målades innertaket inte över, vilket inte hade varit främmande för tiden för att ge rummet ett mer ljust och sobert uttryck och för att skyla de fuktskador som det otäta yttertaket orsakade. Kalkmålningarna i koret var då redan överputsade. I väster byggdes en liten läktare och på denna ställdes en liten orgel, ofta en nyhet för kyrkorum på 1800-talet. Ytterligare en modernitet kom 1906 då man anskaffade en kamin, vilket var den första värmekällan i kyrkorummet. Tidigare satt församlingen i kyrkan även när det var minusgrader, men med en kamin kunde man nå upp till

temperaturer på tio-elva grader. Kaminen var dock vedeldad och snart lade sig ett förödande skikt av svart sot över alla ytor, vilket åter gjorde kyrkorummet mörkt.

Interiör mot öster strax före restaureringen 1876 som innebär att kyrkans äldre bänkinredning från 1600-talet helt byttes ut. Foto C. F. Lindberg 1875, ATA.

År 1965 restaurerades kyrkan efter förslag av länsarkitekt Olle Karth i Visby. Sotet togs bort, varvid takmålningarna konserverades. I koret framtogs åter de medeltida målningarna. Läktaren revs och en ny trävägg sattes i tornbågen, sparsmakad i ljust laserat trä. Nu frilades också tornets murverk från puts, samtidigt som betong lades på korets gavel som förstärkning, men enbart in mot kyrkvinden där det inte syntes utåt. Bänkarna, tidigare träådringsmålade, gjordes bekvämare och målades i ljusa färger. 1994-95 gjordes en yttre restaurering efter anvisningar av Jan Utas, varvid yttertak och putsytter sågs över. Under 2010-talet gjordes vissa konserveringsarbeten i kyrkorummet, ett arbete som följdes upp under den nyss avslutade restaureringen 2022, då också bänkarna fick en ny färgsättning.

Föremål i kyrkan

En huggen relief med en riddare till häst ingår i långhusportalens omfattning. I korets sydöstra hörn är inmurat delar av en runsten. Till medeltida föremål inne i kyrkan hör de båda murade altarna, dels högaltaret, dels södra sidoaltaret under predikstolen. Att medeltida murade altaren är kvar hör till det vanliga på Gotland, men är ovanligt i kyrkor i övriga delar av landet. Det märkligaste medeltida föremålet är annars dopfunten, sedan 1965 uppställd på den medeltida plinten till en markerad dopplats på korets norra sida. Funtens fot och cuppa är huggna i sandsten av den anonyme mästare som kallas ”Hegvald”. Kännetecknande för hans uttryckssätt är att figurerna har en nästan gummimässig karaktär. Hans stil har inspirerat flera konstnärer under 1900-talet och dopfunten i Halla är en av hans mera kända.

Detalj av dopfontens cuppa. Foto JL 2020.

Triumfkrucifixet från 1400-talets mitt är kyrkans i princip enda medeltida träskulptur. Altartavlan målades av Andreas Hamborger 1686. Predikstolen från 1690-talet är troligen av Jochim Sterling och målad av Abraham Beck. Den sedan 2021 i monter utställda officersvärjan med ringkrage har tillhört Nils Lyloffson Schmidt och skänktes enligt tradition till kyrkan vid hans död 1737. Som många äldre karoliner avstod han från att uppdatera det kungliga monogrammet efter regentskiftena och lät Karl XII:s vara kvar även efter kungens död. Värjan, med graverad dekor, har kvar sin balja (fodralet), vilket är mycket ovanligt. Orgeln från 1970 byggdes av Anders Persson i Viken. De båda klockorna i tornet är gjutna av Bergholtz klockgjuteri, den ena i Stockholm 1863, den andra i Sigtuna 1969.

Jakob Lindblad, styrelseledamot i Gotlands Kyrkohistoriska Sällskap, Universitetslektor i konstvetenskap och medverkande i Kyrkokaraktäriseringsprojektet vid Gotlands Museum.

Att läsa mera

Johnny Roosval 1952: ”Halla kyrka” i Halla ting, norra delen, Sveriges Kyrkor volym 66, Gotland band IV häfte 2. – Genomgång av kyrkobyggnaden och dess inredning och inventarier med beskrivning och analys.

Eva Selin, Jakob Lindblad m.fl. 2020: Halla kyrka. Karaktärisering 2020. – Rapport av Gotlands Museum och Visby stift.

Svahnström, Gunnar & Karin 1989: Måleri på Gotland 1530–1830. – Skildring av olika eftermedeltida konstnärer och deras verk, bland annat takmålningen i Halla kyrka.

Halla kyrka ca 2010. – Vikblad med kyrkobeskrivning utifrån Kyrkoinventarieinventeringen.

Erland Lagerlöf & Gunnar Svahnström 1991 (1966): Gotlands kyrkor. En vägledning.

Eva Sjöstrand, Bengt af Geigerstam & Christer Jonsson 2013: Änglar & drakar. En gotländsk kulturskatt. – Guidebok till öns kyrkor.

Birte Andersen 2014: Gotlands kirker. En guide.

Kristina Berglund 2020: Gotlands landskyrkor.

År 2022 utfördes en partiell utvändig och invändig restaurering av Halla kyrka under ledning av Visby Ark AB. Totalentreprenör för arbetena var Byggnadshyttan Kalk & Bygg AB, Visby. Anna Plahn stod för antikvarisk medverkan, och konservatorer var Rebeca Kettunen och Susanna Barros Eriksson.

Restaureringen av Halla kyrka

Restaureringsarbetena i Halla kyrka startade den 28 juni 2022 och slutbesiktigades den 29 november samma år. De utvändiga arbetena innebar rengöring och teknisk lagning på stenen på tornet samt på hela kyrkans sockel. Eftersom restaureringen startade under sensommar/höst var det sedan tidigare bestämt att foglagningarna utvändigt skulle genomföras året därpå. Delar av taken lades om, fönster målades, nät tätades, hängrännor sågs över och stuprör kopplades till

Kyrkans rikt bemålade tak rengjordes och konserverades.
Foto Anna Plahn 2022.

nya stenkistor. De mer omfattande åtgärderna gjordes invändigt där kyrkans rikt bemålade trätak från 1697 rengjordes och konserverades, liksom övrig inredning i trä.

Jerry Jannehag stod för förslag och ommålning av bänkinredningen. Foto Anna Plahn 2022.

Korporten tillgänglighetsanpassades genom att portens befintliga dörröppning breddades. Utvändigt lades nya stenhällar i lutning mot tröskeln och invändigt tillkom en träramp.

Den södra långhusportalen saknade en nyckelskylt. Det visade sig att en smed ur församlingen tidigare hade tagit fram ett förslag på utseende som nu kunde bli verklighet.

Men den största förändringen är ändå ommålningen av bänkkvarteren.

Kyrkans bänkar var målade i en blå kulör med ljust ådringsmålade speglar. Färgen var fläckigt gulnad och hade lossnat partiellt över alla ytor. Dekorationsmålare Jerry Jannehag anlätades som tog fram ett helt nytt förslag på färgsättning. Det nya förslaget anpassades efter den befintliga inredningen, främst taket och predikstolen.

I tornrummet byggdes den befintliga klockarbänken om till

ett mer passande utseende i kyrkan. Den gamla bänken i formplywood ersattes med furu och en bänkdörr som målades likt övriga bänkdörrar. I den nya klockarbänken fick styrningen av lamporna och klockringningen plats.

Utöver ovanstående åtgärder sågs elsystemet över och ljuskronorna gjordes höj- och sänkbara. Altarskranket stabiliserades och partiella putslagningar utfördes på väggarna i kyrkorummet. I sakristian gjordes en håltagning i golvet, till pannrummet, för att leda ut vatten från avfuktaren. På tornvinden tillverkades en lucka till klockdäcket och stegarna och räckena gick över och säkrades.

Anna Plahn, medverkande antikvarie, Anna Plahn AB

Konsivering av exteriör sten

Ett omfattande arbete under en kyrkorestaurering är att se över skadade ytor på trä och sten. Så även i Halla kyrka år 2022. Jag har varit ansvarig konservator för den utvändiga stenen i samarbete med konservator Katarina Schüssler från Kulturassistenten på Gotland utförde konserveringsarbetena i Halla kyrka.

I uppdraget ingick att åtgärda sten på kyrkans tornfasader, ljud- och ljusöppningar och sockeln.

Kyrkobyggnadens fasadsten, sockelsten och den dekorativa stenen är utförd av ljusgrå och delvis svagt ljusröd gotländsk kalksten. På tornfasadens norra och södra sida ses två dekorativa ljusöppningar med kolonnetter, kapital och bas, se bild. Sockeln består av både enklare sockelsten i grundmuren samt vinklad profilerad list och på koret finns även rundstavlist.

Dekorativ kolonn på södra tornfasaden. Till vänster ses ljusöppningen före konservering och till höger efter att begynnande krusbildning avlägsnats i bågarna, sprickbildningar i omfattningarna lagats och fogar kompletterats. Foto Rebeca Kettunen, 2022.

Den mest skadade stenen återfanns på korets sockel som spjälkat och med tiden förlorat omfattande mängd stenmaterial. Sockeln var också den delen som hade mest lavpåväxt. Byggnadsstenen på kyrkan är av varierande kvalitet, kvadrarna på tornet har mycket lagringssprickor (klov) och rundstavslisten särskilt på korets östsida har omfattande skador i form av spjälkningar, sprickor och skiktningar som föranlett dålig vattenavrinning vilket i sin tur orsakat materialbortfall. Den arkitektoniska formen och linjen på stenen i sockeln har partiellt gått förlorad på grund av bortfall och skador samt äldre misspydande lagningar som har fel form. Det finns fogar från några olika fognings tillfällen, dels befintliga kalkbruksfogar, dels nyare, hårdare cementbaserade fogar. Fogarna på tornfasaden är i relativt stabilt skick medan sockelns fogar var mer bristfälliga.

Konserveringsåtgärderna på sockeln föregicks av att Niklas

Kinberg på Byggnadshyttan Kalk & Bygg AB algbehandlade all sten med Kalkohol och högtryckstvättade all sockelsten förutom rundstavlisten som rengjordes av konservator med ångtvätt. Konservering utfördes främst på de två övre figurativa delarna av sockeln, rundstavlisten och den vinklade delen men även en del lagningar gjordes på den nedre delen av sockeln på grundmuren.

Åtgärderna på tornfasaden bestod i att från skylift säkra sprickbildningar med stenlagningsbruk på kvaderstenar, ljud- och ljusöppningar samt att begynnande krustabildning avlägsnades i öppningarnas bågar. Lagningar retuscherades för att harmoniera med omgivande sten. Fogarna på sockeln skall enligt uppdragsgivarens kravspecifikation kompletteras med lokalt tillverkat kalkbruk våren 2023.

Konservator Rebeca Kettunen Visby AB

Konservering av bemålat trä

Under restaureringen 2022 var innertaket med måleri från 1697 det objekt som tog mest energi i anspråk men som också blev en speciell arbetsupplevelse för oss som var delaktiga i konserveringen. Skicket på det bemålade trätaket var svårt att bedöma under projekteringen 2018. Exakt hur skadebilden såg ut visste vi inte då vi startade konserveringen under hösten 2022 men att det fanns partiell flagning kunde vi vara säkra på då vi från golvet kunde se bortfall i färgskiktet. Vi misstänkte att skadorna var mer omfattande, men fick en smärre chock då vi kunde se taket på nära håll från byggnadsställningarna. Stora delar av målningen flagade och större delen av måleriet var mycket instabilt.

Flagor hängde lösa och riskerade att trilla bort. Skadebilden var mycket mer omfattande än vi kunnat tänka oss innan vi kunde undersöka det noggrant. De tvärgående lister som täcker plankskarvarna var i bedrägligt skick och på dessa satt färgen knappt fast överhuvudtaget.

Flera takläckage genom åren hade gjort att vatten bildat mörka fläckar kring skarvarna mellan planken. Vi insåg snabbt att tidigare restaureringar hade gått hårt åt måleriet. Stora områden var nästintill ommålade och en sprayteknik hade använts med ett prickigt resultat. De största ingreppen gjordes under restaureringen 1965. Taket konserverades då av Erik Olsson Sanda och innan dess på 1870-talet av O. Engfeldt. Dock har ingen ingående analys gjorts av vad för tidigare tillägg som utförts. På den vertikala delen av måleriet som under triumfbågen vetter mot koret, hade en stor vattenläcka skadat måleriet på södra sidan så att originalmålningen nu bara är fragmentariskt bevarad.

Det tog ungefär tre veckor för fyra personer att gå över varje kvadratcentimeter av taket och fästa varje flaga med

*Skador på
innertakets
måleri, sett
på nära håll
före konserve-
ringen. Foto
Susanna Barros
Eriksson 2022.*

lim. En tunn limblandning penslades på och överflödigt lim trycktes bort med en fuktad trasa. Efter att färgskiktet stabiliserats retuscherades alla bortfall. Det innebär att där färgen trillat bort målades ny färg i för att skadan skulle dämpas. De mörka fuktskador som ansågs störande tonades in och kan nu inte längre ses från golvet.

Arbetet var fysiskt utmanande och vi försökte att inleda arbetsdagen med uppvärmningsövningar för nacke, axlar och armar. Under dagen påminde vi varandra om att rulla ordentligt på axlar och göra rörelser för hela kroppen för att hålla uppe värmen och inte bli stela eller få ont. Trots den kroppsliga ansträngningen var vi efter avslutat arbete överens om att det varit ett mycket stimulerande projekt med ett fantastiskt gott resultat.

Predikstolens baldakin hade också tagit skada av de vattenläckage som förstört delar av det vertikala måleriet. De upprättstående ornamenten mot öster hade mycket skadat färgskikt med stora bortfall. Träskadeinsekter hade också gått hårt åt dessa ornament och de var sköra och instabila. Baldakinen rengjordes och all lös färg stabiliserades genom att lim applicerades. För att få ett slätt ytskikt användes en värmespatel, liknande ett minimalt strykjärn, som planade ut färgskiktet och lade det så slätt mot underliggande yta som möjligt. Efter att färgen stabiliserats kunde alla bortfall tonas in så att skadorna nu inte syns.

Altaruppsatsen behandlades på liknande sätt men där var de förgyllda partierna så korroderade att dessa omförgyllades med slagmetall som schellackerades och patinerades för att inte sticka ut för mycket. Centralmålningen hade tidiga-

re rengjorts hårt med lösningsmedel vilket gjort att många av de tunna mörka lasyrer som bygger upp skuggor tvättats bort. Dessa områden var nu ljusa vilket gav en märklig uppfattning av motivet. För att få tillbaka det ursprungliga uttrycket retuscherades dessa områden och hela centralmålningen fernissades med dammarfernissa.

Även triumfkrucifixet, de medeltida väggskåpen och sandlådan har genomgått åtgärder. Dessa har främst syftat till att stabilisera färgskikt och rengöra objekten. I skrivande stund har en glasblåsare fått till uppgift att ta fram ett glas till timglaset som sitter på predikstolen. Förhoppningen är att han kan tillverka en ny del så att timglaset får tillbaka sitt ursprungliga utseende med fyra glas, och inte som nu, tre och ett halvt. Det går att läsa mer om konserveringen av föremålen i Halla kyrka när konserveringsrapport inom kort finns att ta del av i Gotlands Museums arkiv.

Susanna Barros Eriksson, målerikonserverator, Barros Kultur & Konservering AB

Interiör mot väster under restaureringen 1965. Innertaket rengörs från sot från kaminen. Foto troligen Erik Olsson Sanda, ATA

Samfälligheten Gotlands kyrkor

Samfälligheten Gotlands kyrkor bildades 1984 av samtliga församlingar på Gotland med uppgift att vårda och underhålla Gotlands 92 medeltida kyrkobyggnader samt Visborgskyrkan i Visby.

Samfällighetens ansvar är av ekonomisk art samt att planera och genomföra de åtgärder som ska utföras och de enskilda församlingarna/pastoraten svarar för tillsyn och omvårdnad om den egna kyrkan.

Samfälligheten ansvarar för själva kyrkobyggnaderna och församlingarna ansvarar för kyrkogårdarna och inventarierna. Alla restaureringar sker, efter tillstånd från Länsstyrelsen, i dialog med respektive församling, och under medverkan av en antikvarisk konsult.

Projektering av restaureringsarbetena för Halla kyrka utfördes år 2018. Förtroendevalda och personal från församlingen och samfälligheten deltog tillsammans med yrkesfolk av olika kategorier. På samma sätt har sedan byggmötena genomförts med representanter för alla berörda.

Huvudsaklig finansiering:

- En del av den kyrkoavgift som betalas av alla Gotlands kyrkotillhöriga går till kyrkounderhållet.
- Kyrkoantikvarisk ersättning, en statlig ersättning för förvaltning av det kyrkliga kulturarvet.
- Kyrkounderhållsbidrag, ett inomkyrkligt utjämningsystem som kan erhållas för underhåll av kyrkobyggnader.

Nina Vijnja, Samfälligheten Gotlands kyrkor

Gotlands Kyrkohistoriska Sällskap

Kyrkolivet på Gotland vilar på ett rikt arv. Gotlands kyrkohistoriska sällskap ser som sin uppgift att bevara och sprida ökad kunskap om detta gemensamma arv. Sedan drygt 400 år har det formats av den lutherska reformationen och i senare tid också av frikyrkorörelsen. Samtidigt får ursprunget sökas i den romersk-katolska kyrkotraditionen, idag representerad av Kristi Lekamens församling i Visby.

Sockenkyrkorna står som månghundraåriga tecken på det kristna arvet i den omgivande bygden. Genom fortlöpande underhåll och restaureringar har Samfälligheten Gotlands kyrkor en betydelsefull del i att vårt unika arv vårdas. Med stöd från samfälligheten anknyter kyrkohistoriska sällskapet till detta genom att sammanställa en skrift med kort presentation av nyrenoverade kyrkor. I text och bild beskrivs kyrkan och det arbete som utförts och till detta fogas en kort presentation av församlingslivet och socknen.

Denna skrift om Halla kyrka är en särskild hälsning till alla i socknen med en stående inbjudan att söka sig till kyrkan för stillhet i ensamhet eller i gudstjänstens gemenskap. På samma sätt har hittills kyrkorna i Björke, Lärbro, Vall, Ganthem, Sanda, Akeback, Stenkyrka, Sproge, Stenkumla och Ardre uppmärksammats.

Sällskapet inbjuder också till föreläsningar och utfärder. Sedan starten 2009 har också flera böcker publicerats. Den senaste - Gotlands missionshus, kapell och kyrkor – är en resa i det gotländska kyrkolivets nutid och historia. Boken är sammanställd av Sylve Klinth och beskriver i ord och bild mångfalden av byggnader, där människor över hela

ön har samlats och i många fall ännu samlas i kristen gemenskap. Boken finns att köpa i bokhandeln och kan även beställas från Kyrkohistoriska Sällskapet.

Det historiska perspektivet bidrar till att öka förståelsen för de förutsättningar och traditioner vi idag lever med i kyrkan på Gotland, det som också är vår grund för att bygga vidare mot framtiden. Välkommen att vara med.

Så blir du medlem i Gotlands kyrkohistoriska sällskap:

Årsavgiften för enskilda medlemmar är 150 kr. Avgiften betalas in till Kyrkohistoriska sällskapets bg 618-2232. Ange ”Årsavgift 2022” samt namn, adress och e-postadress. Böcker kan beställas från undertecknad.

Ragnar Svenserud

Ordförande i Gotlands Kyrkohistoriska Sällskap

e-post: ragnar.svenserud@hotmail.com

Baksida: Stenblock i långhusportalen med ryttare i rustning huggen i relief. Foto JL 2020.

Foldern är framtagen i samband med restaureringen och återöppnandet av Halla kyrka, november 2022, genom ett samarbete mellan Gotlands Kyrkohistoriska Sällskap, Samfälligheten Gotlands kyrkor, Sensus på Gotland, Visby stift och Romaklosters pastorat. Fotona är tagna av Jakob Lindblad (JL) om ej annat anges.

Svenska kyrkan
Romaklosters pastorat

Skriftserie om Visby stifts kyrkor i samband med restaurering i samarbete med Gotlands Kyrkohistoriska Sällskap nr 11.